

ПРАВОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ «БЕЗПЕКА»: АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

ОЛІЙНИК Володимир Миколайович - народний депутат України, заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності

УДК 342.9 : 351.74

В статті розглядається категорія «безпеки», проводиться адміністративно-правовий аналіз цього поняття.

Ключові слова: безпека, злочинні посягання, права людини, національна безпека, запобігання.

В умовах соціально-економічних перетворень у нашій країні, що супроводжуються не лише розширенням демократії, але й ускладненням криміногенної обстановки, що характеризується підвищенням суспільної небезпеки, зростанням злочинних посягань на життя, здоров'я і майнові інтереси громадян, здійсненням терористичних актів у громадських місцях, особливої актуальності набуває забезпечення безпеки на вулицях та в інших громадських місцях міст, селищ та інших населених пунктів. Таким чином, визначення такої правової категорії, як «безпека», стає вельми актуальним.

Дослідженню поняття «громадська безпека» та співвідношенню його з поняттям «безпеки» присвятили свої наукові праці О.М. Бандурка, І.П. Веремеєнко, І.П. Голосніченко, В.К. Гіжевський, В.Л. Грохольський, Є.В. Додін, М.В. Ковалів, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, О.І. Остапенко, Ю.І. Римаренко та інші. Всі вони загалом дійшли до спільної позиції щодо змісту цих понять, але комплексного розгляду визначеного питання присвяченого історико-філософському аналізу правової категорії «безпека», не проводилось.

Метою даної статті є визначення правової категорії «безпека» через історико-філо-

софський аналіз. Для досягнення цієї мети планується вирішити такі завдання: сформулювати методологічні питання, пов'язані з визначенням сутності «безпеки» та «громадської безпеки»; провести класифікацію умов надзвичайних ситуацій; надати обґрунтування категорії «безпека» і детермінувати її у громадську безпеку.

Перед усім, поняття «безпека» у Великому тлумачному словнику сучасної української мови трактується як: «стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує» [1, с.70]. Таке визначення вказує на загальність та багатогранність цього поняття.

Так, О.П. Дзьобань [2, с.38] розглядає поняття безпеки «як рівень (ступінь) захищеності будь-якого суб'єкта від тих або інших загроз, внаслідок впливу яких йому (суб'єкту) може бути нанесений певний збиток». Крім того, у спеціальній літературі безпека розглядається «як стан захищеності життєво важливих інтересів: 1) особи, що виявляються в її правах і свободах; 2) суспільства, які сконцентровані в його матеріальних і духовних цінностях, а виявляються у можливості громадян виступати єдиним джерелом влади; 3) держави, що виражені в її конституційному ладі, суверенітеті, територіальній цілісності та у праві здійснювати (реалізовувати) владу». [3]

Безпека як геополітичний, міжнародно-правовий, конституційно-правовий, державний, культурний, військовий, економічний, соціальний і тому подібний феномен

має детермінуючий вплив на розвиток історії людської цивілізації.

Розуміння категорії «безпека» є складно-структурною за своїм змістом проблемою транснаціонального характеру і вона в рівній мірі актуальна в науково-практичному відношенні для кожної людини, держави і світової спільноти в цілому.

Поняття «безпека» має родове значення, утворюючи теоретико-методологічну основу для його трактування в різних значеннях: загальноприйнято виділяти міжнародну, національну, громадську, інформаційну, екологічну і тому подібну безпеку.

У соціально-філософській літературі поряд із поняттями громадська і національна безпека уживається поняття «внутрішня безпека», що визначає С. Г. Барсеґян як динамічний стан і властивість системи «особа – суспільство – держава», що виникає в процесі і результаті діяльності спеціально уповноважених державних і суспільних органів по захисту від внутрішніх погроз і небезпек, при якому гарантована реалізація основних прав і свобод особи і суспільства, законних інтересів держави, а їх розвиток відбувається на стабільній правовій основі [4, с. 7].

Динамізм громадської безпеки виявляється в тому, що, не дивлячись на внутрішні видозміни, що відбуваються, і зовнішні умови, вона зберігає свій гомеостазис як атрибут соціальної системи, що виражається в її цілісності, відносній самостійності і стійкості [5, с. 104-109].

Громадська безпека, як одна з форм національної безпеки, наділена між тим відносною самостійністю, що виражається не лише в автономності свого розвитку, але і в здатності випереджати, прогнозувати соціальну практику [6], оскільки включає не просто певну суму знань про суспільно небезпечні чинники, але і свідоме передбачення часу, місця і масштабів їх дії, а також практичних заходів по їх локалізації і подальшій ліквідації.

Поняття «Громадська безпека» відображає управлінські, правові (адміністративно-правові), інформаційні його аспекти, а забезпечення громадської безпеки пов'язується зі встановленням і реалізаці-

єю системи нормативних правових актів як гарантій захищеності прав, свобод і законних інтересів особи, суспільства і держави.

Можливо, що універсального визначення забезпечення громадської безпеки не існує, а будь-яка спроба може виразити більш менш точно лише один із її аспектів, серед яких на найбільшу увагу заслуговує розгляд як особливого виду соціально-правової (а точніше – правоохоронної) діяльності.

На основі виокремлення елементів, що характеризують громадську безпеку, як «вид соціальної небезпеки, яка законодавчо не визначена, де суб'єктами захисту виступають особа, суспільство, держава, предметом посягання – громадський порядок, порядок використання об'єктів підвищеної небезпеки, а джерелами загроз – надзвичайні ситуації соціального, природного і техногенного характеру, протиправні посягання на громадський порядок». В. Н. Васин визначає громадську безпеку як стан забезпеченості суспільства заходами охорони і механізмом їх реалізації від злочинних посягань, антропогенних дій природного середовища, аварій і катастроф» [7, С. 84.].

Розробка різних аспектів поняття «безпека» передбачає як диференційований, так і інтеграційний підхід на основі використання даних філософії, історії, права, політології, соціології, соціального управління й інших галузей наукового пізнання.

У даному дослідженні зроблена спроба розглянути суть і зміст категоріального ряду таких понять, як «безпека», «громадська безпека», «забезпечення громадської безпеки» і «організація забезпечення громадської безпеки» як в загальнонауковому, так і в адміністративно-правовому і інформаційно-правовому аспектах.

У дослідженнях понятійного апарату вельми важливий гносеологічний аспект, у рамках якого можливо здійснити інтерпретацію поняття «безпека» на основі теоретико-методологічного підходу до його аналізу як загальнонаукової (у системі наукового знання) і правової (у системі галузей права) категорії.

Якнайповніше уявлення про загально-

наукове значення поняття «безпека» можна скласти не стільки в рамках емпіричного опису і систематизації складових його елементів, скільки шляхом історико-філософського осмислення суті і змісту даного поняття.

Гносеологічний метод вивчення дозволяє розкрити загальнонаукову природу понятійної категорії «безпека», але й ті методологічні принципи пізнання, формування яких почалося в Древній Греції, де в VI столітті до н.е. філософи прийшли до висновку: дійсне пізнання передбачає не міфологічне пояснення фактів, подій і явищ, а науковий їх аналіз і виведення відповідних теоретичних висновків.

Методологічне значення пізнання загальнонаукової понятійної категорії «безпека» виявляється не лише в розробці принципів безпеки життєдіяльності людини і громадянина, але і збереження цілісності суспільства і держави, а, по суті, створення умов його стійкого або безпечного розвитку.

Філософи середніх століть (Р. Декарт, Г.-В. Лейбніц та ін.) на основі натурфілософських уявлень про стійкість (або безпеку) громадського середовища обґрунтували гносеологічні передумови пізнання по критерії визначення суб'єктами пізнання матеріальної або духовної субстанції як основи всесвіту, а також принципи очевидності і суб'єктивної достовірності, де вирішальне значення в пізнанні тих або інших понятійних категорій належить суб'єктові пізнання.

Еволюція філософських поглядів на теорію пізнання привела до визнання пізнаваності світу, взаємопов'язаності і єдності пізнавальних процесів на основі відповідного понятійного апарату, засобам пізнання (інтуїція, дедукція і т. п.), а процес пізнання – трактувати як розумове конструювання понятійних елементів.

Загальнонаукове поняття «безпека» містить такі понятійні елементи, як «погрози безпеці», «стан безпеки», «забезпечення безпеки», «організація забезпечення безпеки» і так далі.

Якщо античній філософії були властиві в основному спостереження, плотське

сприйняття, а Новий час доповнився експериментом, аналітичним підходом, сучасний рівень наукового пізнання характеризується системним підходом до аналізу і оцінки об'єктів, що вивчаються, в єдності з їх філософсько-методологічною інтерпретацією. Тут доречно згадати вислів І. Б. Михайлової, згідно з яким не суперечлива, на перший погляд, система сучасної науки виступає як щось «примусове» для кожного індивіда, мислення якого і визначається цією системою», а «вихід за рамки даної логічної системи виступає як щось ірраціональне, інтуїтивне, непіддатливе раціональному опису» [8, с. 75].

Трактування загальнонаукової категорії «безпека» виконує евристичну функцію, що виражається в гносеологічній інтерпретації понять, що відносяться до конкретних галузей наукового знання (адміністративному, інформаційному і тому подібному праву), а їх взаємозв'язок виявляється через співвідношення таких філософських категорій, як «загальне» і «приватне».

Стосовно досліджуваної проблеми взаємозв'язок загального і приватного виявляється в співвідношенні «загального», а в даному випадку – загальнонаукового поняття «безпека» і «приватного» – «громадська безпека».

Отже, гносеологічна інтерпретація загальнонаукового поняття «безпека» утворює теоретико-методологічну основу для виділення ряду інших приватних, похідних від нього понять: «національна», «суспільна», «інформаційна», техногенна і тому подібна безпека.

Пізнання приватних наукових понять, усі зв'язки з відповідними загальнонауковими категоріями, містять істотне логіко-формальне протиріччя, оскільки опис приватного елементу позбавлений розкриття генезису і закономірностей його розвитку, обмежує можливості теоретико-прикладного вивчення і практичного вирішення конкретних проблем безпеки, наприклад, проблем громадської безпеки.

Гносеологічний підхід до аналізу загальнонаукової категорії «безпека» дозволяє розширити уявлення про співвідношення і єдність наук про суспільство, державу і пра-

во, взаємовплив науки і соціально-правових цінностей, до яких з повною підставою і слід віднести поняття «безпека».

На єдність науки вказував М. Планк, стверджуючи, що її розділення на окремі галузі, пояснюється не стільки об'єктивними закономірностями її розвитку, скільки суб'єктивними умовностями пізнавального процесу, яка не може бути розірвана ні в одній ланці [9, с. 183].

Визнання єдності наукового знання, посилення історико-філософських тенденцій у науці, а точніше – соціально-правовій практиці, дозволяє зробити висновок про домінування загальнонаукового стилю мислення, основна відмінна ознака якого полягає в тому, що, долаючи обмеженість думок у понятійних рамках конкретної системи наукових знань, даний стиль мислення дозволяє перейти на загальнонауковий рівень вивчення об'єктів пізнання.

Таким чином, єдність наукового знання виявляється у формуванні засобів загальнонаукового пізнання, що становить теоретико-методологічну основу управління процесами суспільного розвитку в епоху глобалізації, загальною тенденцією якої є зближення природних, технічних і гуманітарних наук і їх прямиї і опосередкований (причому, відповідно як позитивний, так і негативний) вплив на тих, що відбуваються в природничих та соціальних процесах, у тому числі і на стан безпеки суспільства, держави та особи.

Вплив науки на соціальну практику має і зворотний зв'язок, оскільки тенденції розвитку науки визначаються не лише внутрішніми (іманентними) її властивостями, але і потребами розвитку суспільства, які закономірно обумовлюють зміни в змістовній структурі наукового знання і орієнтують його на вирішення загальнонаукових проблем, пов'язаних, зокрема, з локалізацією і ліквідацією соціальних протиріч, наприклад, шляхом усунення шкідливих наслідків аварій і катастроф природного і техногенного характеру.

На жаль, на території України зберігаються високий рівень загрози надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру і тенденція зростання кількості

і масштабів наслідків надзвичайних ситуацій, що заставляє шукати нові рішення, методи захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, передбачати майбутні загрози, ризики і небезпеки, розвивати методи їх прогнозу і запобігання.

Загальнонаукова проблема запобігання шкідливим наслідкам аварій і катастроф природного і техногенного характеру носить не стільки внутрідержавний, скільки транснаціональний характер, а її практичне рішення вимагає підвищення відповідальності держави перед суспільством з приводу використання політичної влади і, зокрема, органів виконавчої влади спеціальної компетенції (МВС України, МНС України і т. п.) за своєчасне вживання заходів по запобіганню надзвичайних ситуацій, а при їх виникненні – організацію ліквідації їх наслідків.

Евристична функція загальнонаукового пізнання реалізується в історичному процесі розвитку закономірностей стилю теоретичного мислення, орієнтованого на вироблення не стільки якісно нового наукового знання, скільки його загальнонаукової суті.

У історико-філософському плані загальнонаукові понятійні категорії і стиль мислення органічно взаємозв'язані і взаємообумовлені через властиву їм внутрішню суперечність, виступаючи як джерело і теоретико-методологічну основу створення теоретичних концепцій конкретного, приватного наукового знання, наприклад, в області юриспруденції: теорії держави і права, галузей права і тому подібне.

Особливе місце у формуванні загальнонаукового знання займає В. І. Вернадський, який виявив глобальні взаємозв'язки між природознавством і філософією, закономірності їх розвитку, внутрішню узгодженість між природним, технічним і гуманітарним знанням, а в праці «Нариси по історії сучасного наукового світогляду» писав, що саме історико-філософські проблеми природознавства допомагають краще усвідомити стан, перспективу, соціальну роль і функції наукового знання в житті людської цивілізації.

Відмінною особливістю загальнонауко-

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається категорія «безпеки», здійснюється адміністративно-правовий аналіз цього поняття.

SUMMARY

In the article examined the category of «safety», the administrative and law analysis of this concept is carried out.

вого знання є системний підхід до вивчення і моделювання негативних соціальних процесів, наслідків використання досягнень науки і техніки, виникнення надзвичайних ситуацій природно-техногенного характеру.

Теоретико-практичний інтерес до системного вивчення історико-філософського аспекту проблем безпеки пояснюється тим, що в сучасних умовах перетворення природи, суспільства і людини безпечна життєдіяльність прямо залежить від того, наскільки наука ефективно виконує евристичну функцію, за допомогою якої стає можливим виділити групу певних суспільних відносин (певною мірою закріплених правом), що відображають конкретні різновиди загальнонаукового поняття «безпека», в осмисленні якого, як пише В. П. Синецький, у рівній мірі важливі всі створюючи його компоненти [10, с. 55-60].

Таким чином, детермінуюча дія загальнонаукового знання на формування і корекцію суспільних, а рівно і правових відносин, дозволяє говорити про становлення якісно нового інтелектуального феномену, суть якого полягає не в розширенні утилітарних можливостей різних областей наукового знання, а в закономірному виникненні новітніх теорій і підходів до вирішення актуальних проблем сучасності і, зокрема, забезпеченні громадської безпеки.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови «Перун», 2005. – 1728 с.

2. Дзьобань О. П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій (методологія дослідження та забезпечення) : монографія / О. П. Дзьобань. – Х. : Константа, 2006. – 440 с.

3. Джагунов Г. В. Сутність та значення громадської безпеки в державі / Г. В. Джагунов // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 292–296 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10dgvbvd.pdf>

4. Барсегян С. Г. Правоохранительные органы как фактор внутренней безопасности общества (социально-философский анализ): Автореф. дис. ... канд. филос. наук / С. Г. Барсегян. – М.: УВ России, 2001. – 26 с.

5. Молчановский В. Ф. Безопасность как атрибут социальной системы // Социально-политические аспекты государственной безопасности в современных условиях – М., Граница, 1994, – С. 104-108.

6. Бестужев-Лада Н. В. Социальный прогноз и социальные нововведения // Социс. 1990. № 3. – с. 82-92.

7. Васин В. Н. Право на общественную безопасность: Монография. – М.: ЮИ МВД России. 1999.- 204 с.

8. Михайлова И. Б. Методы и формы научного познания. – М., 1968. – 111 с.

9. Планк М. Единство физической картины мира. – М.: Наука, 1966. – 286 с.

10. Синецкий В. П. О понятийном аппарате общей теории безопасности // Военная мысль. 1994. №8. – С. 55-60.